

БЪЛГАРИЯ В СВЕТОВНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

МАТЕРИАЛИ ОТ ТРЕТАТА НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ
ПО ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ И КУЛТУРЕН ТУРИЗЪМ
ПЪТУВАНЕ КЪМ БЪЛГАРИЯ – ШУМЕН,
17 – 19.05. 2012 г.

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

**НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ЦЕНТЪР ПО ВИЗАНТИНИСТИКА
КЪМ ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”**

**НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ ПРИ
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ**

**ШУМЕН
2014**

Редакционна колегия:

Акад. проф. д.и.н. Васил Гюзелев

Акад. проф. д.м.н. Дамян Дамянов

Проф. д.и.н. Иван Божилов

Проф. д.и.н. Иван Йорданов – отговорен редактор

Проф. д.и.н. Илия Илиев

Проф. д.и.н. Вера Бонева

Доц. д-р Христо Харитонов

Доц. д-р Тодор Тодоров – съставител

Коректор: Цветанка Начева

ISBN 978-954-577-869-8

© Авторски колектив, 2014

© Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”, Шумен, 2014

Красимир Кръстев

Колективна монетна находка от края на XIV и началото на XV в.
от с. Лъка, общ. Поморие 486

ГРАДОВЕ, КРЕПОСТИ И СЕЛИЩА В СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ .....511**Павел Георгиев**

Симеоновият връх край Плискоба-Плиска. Нова локализация и значение
(Мадара и нейните паметници в историческите източници от IX-XII в.) 513

Димчо Момчилов

За един малко разработван средновековен проход в Източна Стара планина 530

Камен Станев

Сливен – административен център областта Загора през IX – X век 542

Георги Атанасов

Крепостите до с. Руйно, Силистренско или агломерация без аналог в
средновековна България през X век 551

Стоян Витлянов

Дървото на живота върху сребърна плочка от Велики Преслав 581

Невян Митев

Монети и монетна циркулация в средновековния Овеч (491-1388) 586

Константин Константинов

Село Хърсово на археологическата карта на Шуменския регион 597

Огнян Жеков, Стоян Витлянов

Металографски изследвания на ножове от Велики Преслав – VIII – X век 608

Деян Рабовянов, Владимир Найденов

Средновековна броня от разкопките на Никополската крепост 619

Диян Йосифов

Сферокопусен съд от Шуменска крепост - ехо от древните търговски пътища 638

Гергана Илиева

Кръстове от Вътрешния град на Плиска (X-XI в.) (продължение) 651

Георги Димов

Проблемът за латинските квартали на Балканите през XI – XII век 668

Стефан Стаменов, Андрей Аладжов

Приложение на географските информационни системи за проучване на
археологически обект Плиска 675

СЛИВЕН – АДМИНИСТРАТИВЕН ЦЕНТЪР НА ОБЛАСТТА ЗАГОРА ПРЕЗ IX – X В.

Камен Станев

През 811 г. император Никифор I предприел грандиозен поход, който завършил катастрофално. На следващата 812 г. българите преминали в масирано контранастъпление в земите на юг от Стара планина. Войната се проточила до 816 г., когато бил сключен мирен договор, съгласно който българите получили централната и източната част на Тракийската равнина. Благодарение на детайлното описание в Сюлейманкьойския надпис¹ и на това, че почти всички крепости и местности, които са били използвани като маркери, са идентифицирани, тази граница може да се възстанови сравнително точно. Тя започвала от брега на Мандренското езеро, където е бил Девелт, върви на запад срещу течението на р. Средецка, като Перамокастел може с почти пълна сигурност да се идентифицира с крепостта до гр. Средец², продължава в югозападна посока, като двата Авролева трябва да се идентифицират с Дервентските възвишения и Бакаджиците, след което прехвърля р. Тунджа в м. *Многото мостчета*, минава през нелокализираната за момента крепост Валзена³, оттам през Агатоники⁴, достига до Марица, след което тръгва нагоре срещу течението на реката и достига до Констанция (дн. Симеоновград), после завива отново на югоизток, минава през Макриливада (дн. Узунджово), като малко след това, в неуказана точно точка, завива на север, прехвърля Марица и свършва в неуказано място в Хемус, като под Хемус може да се допусне, че става въпрос за Средна гора, и по-точно за Чирпанските възвишения⁵. Териториите на юг – Одринска Тракия и Родопите, и на запад – западната част на Тракийската равнина, оставали под ромейска власт.

Така съгласно мирния договор, през 816 г. българите получили една обширна територия с приблизителни размери 160 км в посока изток-запад⁶ и около 70 км в посока север-юг в най-широката си част, и приблизителна площ от около 10 – 12 000 км². Тази област още през Ранното средновековие е известна със славянското име Загора⁷. През 836 г. българите завладели и западната част на Тракийската равнина. През 863 г. ромейте завладели източната част на Загора, но още на следващата година, след покръстването, я върнали, като задържали единствено крепостите по крайбрежието, които в края на IX или началото на X в. били отново завладени от българите. Тракийската равнина останала трайно под българска власт до 970 г.⁸

От направения преглед се вижда, че Загора е била под българска власт близо 160 години. През този период, в резултат на неколкочатни колонизации, областта придобила български етнически характер, свидетелство за което, освен писмените извори, са и многобройните обекти със старобългарска керамика⁹. Този факт, както и фактът, че става въпрос за една обширна, географски обособена територия, поставя въпроса за нейното административно управление, и по-конкретно – за нейния административен център.

За съжаление, не разполагаме с писмени данни за административното устройство на областта, нито с данни за това, кой е бил административният ѝ център. Единственото сведение в това отношение е един от Хамбарлийските надписи, в който кана сьубиги Крум говори за устройството на т.нар. саракт¹⁰. Това е една военновременна заповед, в която е описано разположението на отделните отряди и тяхната субординация през 812 – 813 г., т.е. той не може да се използва като извор за административното устройство на завладените територии след сключването на мирния договор през 816 г.

В изворите от 30-те г. на IX в. насетне се споменават т.нар. комити, т.е. управители на обширни области¹¹. Доколкото има сведения за конкретни комити, то те винаги са в периферни на държавата области. Първото сведение е свързано с въстанието на депортираните в Отвъддунавска България ромеи, които разбили местния комит¹². Следващото споменаване е за другия край на България и е свързано с изпращането на Климент Охридски в Македония, във връзка с което получил три къщи в Девол, които принадлежали на *комитски род*¹³. Пак в Македония, но в района р. Брегалница, в годините непосредствено след покръстването е известен комит на име Таридин¹⁴, а през първите години от управлението на цар Симеон на този пост се споменава Дристор¹⁵. За съжаление, данните за комит Никола, са от такова естество, че той не може да бъде свързан с конкретна област. За момента няма сведение, което да покаже наличието на “комити” в централната част на страната. Това позволява да се приеме, че административно България се е делила на централна област и периферни комитати¹⁶. В един извор от времето на княз Борис се споменава, че тогава България имала десет комитати¹⁷.

Както се каза по-горе, Загора е заемала една обширна площ от около 10 – 12 000 км². Областта е била завладяна от българите в рамките на една кампания, което позволява да се приеме, че е била обособена и като единна териториална единица, още повече, че и географски е единна – равнина, оградена от юг и север от планини, от изток – море, от запад територия под властта на Византия (до 836 г.). Стара планина рязко отделя областта от старите български земи на север от нея. В исторически план почти винаги, когато земите от двете страни на планината са били в рамките на една държава, планината е била административна граница на провинциите. Така е било в Римската империя (провинциите Тракия и Хемимонт на юг и Втора Мизия на север) и Византия XI – XII в. (теми Македония и Тракия на юг и Паристрион на север), така е и днес. Завладяването на областта било навсякъде съпътствано от прогонване и депортиране на местното ромейско население и колонизиране на население от старите български предели – предимно славяни. До 970 г. областта е била на българо-византийската граница. Съвкупността от тези факти позволява да се приеме, че тя е била обособена като самостоятелен комитат¹⁸.

В изворите няма никакви податки за устройството и административния център на областта и това е причината, поради която този въпрос почти не е коментиран в историческата литература¹⁹. Поради липсата на писмени сведения локализирането му ще трябва да се извърши въз основа на косвени данни, и най-вече на данни, получени при археологическите проучвания.

За момента биха могли да се посочат три хипотетични административни центъра на Загора. Първият е големият античен град Августа Траяна, средновековният Берое (дн. Стара Загора). Въпреки че в Стара Загора от десетилетия наред се правят археологически проучвания и една голяма част от територията на античния и средновековен град вече е проучена, до момента не са намерени материали, които да покажат, че именно тук е бил административният център през периода 816 – 970 г. На против, данните от разкопките показват наличие на старобългарско население, което обитавало отделни сектори от града и имало скромни бит²⁰. Едва след завладяването на областта от ромеите през 970 г. Берое станал значим административен център²¹.

През последните години археологическите проучвания дадоха много ценна информация за една друга късноантична крепост, която е функционирала през Ранното средновековие и в която е имало трайно българско присъствие, а именно крепостта край дн. Карнобат, средновековната Маркели²². В нея са открити ранносредновековни български материали, основно керамика, а също и една мраморна облицовъчна плоча,

която е изработена в преславските каменоделски ателиета и фиксира наличието на представителна сграда (най-вероятно църква). Мощните укрепителни съоръжения, изградени в духа на ранносредновековните български традиции – валове с ровове, както и въпросните старобългарски материали, със сигурност показват, че Маркели след завладяването му е било един от центровете на българската власт тук.

През 80 – 90 г. на XX в. се проучва една друга късноантична крепост, в която са открити много интересни старобългарски материала – Сливен. В резултат на археологическите проучвания стана ясно, че тук е бил известният от изворите, но дълго време нелокализиран късноантичен град Цоида. Той е на една височина в подножието на Стара планина, в североизточния край на днешния град. Крепостта има почти квадратна форма, с дължина на стените около 208 м. В ъглите има кръгли кули, а по средата на източната – правоъгълна. Приблизително в средата на северната и южната стена има по една порта. Проучванията показват, че Цоида е имала съдба, идентична на останалите късноантични крепости във вътрешността на Тракия, които по време на аваро-славянските нашествия в края на VI – началото на VII в. били превзети, опожарени и след това близо два века изоставени. В случая превземането и опожаряването на Цоида въз основа на откритите монети се датира по времето на император Фока (602 – 610)²³. През следващите близо два века няма данни крепостта да е била обитавана, като името ѝ се среща единствено в т.нар. Епархийски списъци, които не могат да се приемат като адекватни за времето извори. Интересното в случая е, че за разлика от Берое и Маркели тук няма данни (писмени и археологически) крепостта да е била възстановена по време на ромейската реконкиста в Тракия през втората половина на VIII в.²⁴ Животът тук се възстановил в края на VIII – началото на IX в., като данните категорично показват, че това е станало в резултат на заселване на население, чиято материална култура е идентична с тази в земите на север от Стара планина²⁵. Това не е изолирано явление, а напротив – подобен процес вече е регистриран в множество обекти, разположени покрай южното подножие на Източна Стара планина и крайбрежието, и очевидно е индикация за целенасочена колонизация на старобългарско население след завладяването на областта през 812 г.²⁶ Животът в крепостта продължил и през следващите векове, като новото ѝ име – Сливен, за пръв път се споменава в средата на XII в. от Идриси²⁷.

Това, което отличава Сливен от десетките старобългарски селища, възникнали в северната част на Загора след 812 г., е, че тук, освен старобългарска керамика, са открити и други материали, каквито не се срещат в останалите селища, или поне не в такава концентрация.

Най-известният и безспорен паметник, показващ високия статут на ранносредновековния Сливен, е оловният печат на княз Борис I²⁸. Сам по себе си този печат не представлява някакъв уникат, тъй като от дн. Североизточна България са известни множество такива печати. Откриването му обаче показва, че в Сливен към 870 г., когато се датира, е резидирала или най-малкото – временно пребивавала, високопоставена личност, която поддържала кореспонденция с българския владетел. Тази находка става още по-интересна, като се вземе под внимание фактът, че от цяла Тракия до момента са известни общо 7 печата на княз Борис – един от Сливен, един от Ветрен (Пазарджишко) и пет от Деветл. Появата им в Деветл е напълно логична, като се има предвид, че тук по това време е съществувал граничен пункт с митница, а печатът от Ветрен е случайна находка²⁹.

Следващите интересни материали от Сливен са стени от две най-обикновени гърнета, направени от пясъклива глина с врязана украса. Това, което е важното в случая,

е, че върху тях преди изпичането им е бил връзан най-популярният знак в Първото българско царство – ГҮІ. Сам по себе си, подобно на коментирания по-горе печат, този знак не би представлявал интерес, ако беше открит върху фрагменти примерно от Плиска или Преслав, или въобще от дн. Североизточна България, където се среща върху огромен брой и най-различни по характер материали. В Тракия обаче той се среща изключително рядко. Всъщност, доколкото ми е известно, въпреки че до момента са проучени множество ранносредновековни обекти със старобългарска керамика, има публикувано само още едно гърне, на дъното на което преди изпичането е било нанесено изображение на ГҮІ – с. Знаменосец, до гр. Раднево³⁰. За значението на този знак са изказани множество различни хипотези, но съвкупността от данните позволява да се приеме изказаната още преди повече от половин век теза, че това е знак, свързан с централната власт, и се явява един вид герб³¹. Разпространението му върху битова керамика е белег, че въпросните съдове са били работени в грънчарски работилници, свързани с централната власт³².

Следващите предмети от Сливен отново са с изображение на ГҮІ, а именно тухли. Такива, освен в Сливен, са открити и в близкото с. Тополчане³³, като най-вероятно са били пренесени там в ново време от крепостта в Сливен за повторна употреба от местните селяни. Самият факт, че в Сливен през IX в. са се произвеждали тухли, е твърде показателен, тъй като по това време тухли били произвеждани за строителството в най-представителните сгради³⁴. През X в. употребата им се увеличила, но отново не надскочила нуждите на представителните сгради. Доколкото ми е известно, до момента в Тракия няма друг ранносредновековен български обект, в който да е регистрирано производството на тухли. Това позволява откритите тук тухли да се свържат със строителството на някаква представителна сграда, а връзването на ГҮІ преди изпичането им е индикация, че въпросните тухли са били произведени по поръчка на централната власт³⁵.

С наличието на представителна сграда в Сливен през разглеждания период е свързана и една мраморна облицовъчна плоча. Тя, за съжаление, е намерена преди разкопките, но се предполага, че произлиза именно от крепостта. Плочата е аналогична на спомената по-горе плоча от Маркели и тяхното производство се свързва с дейността на преславските ателиета³⁶.

Към старобългарските материали от края на IX – нач. на X в., спадат и четири коланни апликации³⁷.

През IX – X в. по високо запазената късноантична крепостна стена са били извършени поправки, които били направени както с материали (камъни и тухли) от по-ранни сгради, така със споменатите по-горе тухли с връзани ГҮІ. Тези поправки са направени с хоросан с обилен примес на стрита на прах тухла. Начинът, по който са извършени поправките, отново показва, че Сливен е имал по-особен статут през Първото българско царство. Хоросан, и то със стрити на прах тухли, бил използван единствено при строежа на сгради, свързани с централната власт и основно в Плиска. Всъщност, до края на IX – началото на X в. в България каменни крепости почти не се строили, а доколкото ги имало, са били свързани с централната власт – Плиска, Преслав, аулът на кана сюбиги Омуртаг до с. Хан Крум, Дръстър. Масовото строителство на крепости в дн. Североизточна България е започнало след унгарските нашествия, като крепостите били с изключително примитивен градеж – без основи, изградени с лошо наредени камъни, споени с глина³⁸. Ситуацията в централната и източната част на Тракийската равнина е по-различна. Тук основно били възстановени късноантични крепости – Любеново, Голое (Лозарево), Констанция, Маркели, Сливен и т.н., като единствената ранносредновековна крепост, която била построена на място, където не е имало късноантична, е Хасково. Във

всички случаи ранносредновековните поправки са от недобре наредени камъни, споени с хоросан. Това, което отличава крепостта Сливен от останалите, е, че тук е използван не бял, както при останалите крепости, а червен хоросан със стрити и натрошени тухли³⁹. Обмазване на фугите с розов хоросан има в крепостта при с. Изворово⁴⁰, а натрошени тухли има в хоросана на крепостта Маркели, като и двете крепости със сигурност са били възстановени в хода на ромейската реконкиста през втората половина на VIII в. При това положение характерът на използвания хоросан за момента трудно може да се използва като индикатор от кога и от кого е била построена дадена крепост⁴¹. Не трябва да се забравя, че крепостите в района, освен че не са добре проучени, имат и сложна история⁴². Тухлите с ІУІ обаче са категорично свидетелство, че поправките на крепостта в Сливен са били извършени от българите. Свидетелство, че възстановяването на крепостта е било инициатива на българите, е и фактът, че до момента там не са открити византийски материали от втората половина на VIII – нач. на IX в.

Във връзка с направения от българите ремонт на крепостта е и прокараният от тях водопровод. Водопроводи през Първото българско царство до момента са регистрирани единствено в столиците Плиска и Преслав, както и в извънстоличните центрове, които били пряко свързани с централната власт, като аулът на кана сюбиги Омуртаг до с. Хан Крум⁴³. Изрично трябва да се отбележи, че на нито един друг старобългарски обект на юг от Стара планина до момента няма регистриран водопровод. Наличието на водопровод най-вероятно е индикация за наличие и на баня.

Посочените по-горе данни, позволят да се изкаже тезата, че след завладяването на Загора от българите в развалините на късноантичния град Цоида е бил изграден административният център на областта. Вероятно причините за това са както географски, така и характерът на заварените останки. Сливен попада в центъра на областта Загора по направлението изток-запад. По направлението север-юг той попада в най-северната ѝ част. Така той е максимално отдалечен от границата с ромеите в периода 816 – 836 г., което значително намалява риска да пострада при внезапна ромейска атака. Същевременно е почти равноотдалечен от всички точки на границата⁴⁴, което позволява оптимално най-бързо отреагиране на ситуации, възникнали на която и да е точка от границата. Разположените наблизко високи части на Стара планина могат да се използват за наблюдение на равнината. Същевременно, в случай на опасност, обитателите на крепостта и околността ѝ веднага са можели да потърсят убежище в планината.

Втората причина, която вероятно е довела до избора на Сливен за административен център, са останките на късноантичната Цоида. Като цяло през VII – началото на IX в. българите не използвали късноантичните крепости при изграждането на центрове, свързани с централната власт. Изключение от тази практика е Дръстър. Това се дължи на факта, че първоначално българите предпочитали да се заселват, и съответно – укрепват на равни места, докато късноантичните крепости в голямата си част са разположени по височините. С времето българите започнали да възприемат византийския модел – крепости, разположени по труднодостъпни места, като тази промяна най-добре се вижда в дн. Североизточна България в края на IX и началото на X в.⁴⁵ Изборът на късноантичната Цоида като че ли влиза в разрез с традицията. А може би тя отразява започващите промени в нея? Всъщност, хълмът не е особено висок и стръмен. По-интересното е, че формата на късноантичната Цоида до голяма степен е подобна на монументалните аули от първата половина на IX в. – правоъгълни по форма каменни укрепления, със или без кули по ъглите и порти, разположени по средата на стената – Вътрешният град на Плиска, Преслав, аулът на кана сюбиги Омуртаг до с. Хан Крум. Този факт вероятно

допълнително е допринесъл за избора на крепостта в Сливен. Българите са видели в останките на късноантичната Цоида една позната и използвана точно в този момент от тях форма, която с леки поправки и допълнения превърнали в ранносредновековен български аул и административен център на новозавоюваната област Загора.

Разбира се, за да се твърди категорично, че Сливен е бил аул, е нужно да се открият задължителните за тях баня и дворец⁴⁶. Централната част на крепостта все още не е проучена, така че само бъдещите разкопки могат да потвърдят или отхвърлят тази теза, но наличието на водопровод е ясна индикация, че при едни бъдещи разкопки може да се открие и баня.

Макар и не напълно проучен, в средновековния Сливен са открити достатъчно материали, които по един или друг начин са свързани с централната власт, като подобна концентрация до момента не е известна от нито едно селище в областта Загора; това, както и средищното местоположение, дават достатъчно основание да се приеме, че именно тук е бил административният център на областта в периода 816 – 970 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ Бешевлиев, В. *Първобългарски надписи*. С., 1992, 165-166.

² Аладжов, Ж. Някои размисли за живота в средновековната крепост “Потамукастел” – В: *Местната култура в контекста на националната*. Средец, 2002.

³ Според Коледаров, П. *Политическа география на средновековна България*. Т. 1, С., 1979, с. 34 и Гюзелев, В. *История на средновековна България VII-XIV век*, С., 1999, с. 145, тази крепост е била край с. Главан. Археологическите проучвания на въпросната крепост обаче категорично показват, че през периода не е била обитавана, т.е. Валзена със сигурност не е била тук – Шейлева, Г. Късноантичната крепост край село Главан, Гълъбовско – В: *Пътуванията в средновековна България*, В. Търново, 2009, 176-184.

⁴ Традиционно Агатоники се идентифицира с крепостта до с. Орехово в западната част на Сакар - Гагова, Кр. *Тракия през българското средновековие*. С., 2002, с. 53. Тази крепост не е проучвана по археологически път и не може да се каже дали е функционирала в началото на IX в. За разлика от нея, крепостта при съседното село – Изворово (късноантичната Кастра Рубра), се проучва през последните години и данните от разкопките категорично показват, че е била възстановена през втората половина на VIII в., а през 812 г. е била превзета от българите - Борисов, Б. “Кастра Рубра” през античността и средновековието – В: *Пътуванията в средновековна България*, ВТ., 2009, 185-198, което повдига въпроса дали именно тук не е била Агатоники?

⁵ В този район Тракийската равнина е най-тясна, като се ограничава от север от Чирпанските възвишения,

⁶ По оста Чирпански възвишения – Девелт.

⁷ Това име означаващо “Задпланиние” е било ползвано от славяните, които живеели в дн. Северна България и впоследствие възприето от българите и ромеите. В литературата е широко застъпено мнението, че Загора е била дадена на българите още през 705 г., литературата по въпроса – Момчилов, Д. *Култура и политика на Първото българско царство в Североизточна Тракия*. 2007, с. 203. Съвкупността от фактите, свързани с историята на областта през VIII в., обаче показват, че това е късна интерполация, а дълго търсената Милиона, която е маркирала границата съгласно договора от 716 г., е старият римски път Анхиало-Берое; Бешевлиев, В. К вопросу награде, полученной Тервелем от Юстиниана II в 705 г. - *Византийски временник*, 16, 1959, 12-13; Цанкова-Петкова, Г. О территории болгарского государства в VII – IX в. - *Византийски временник*, 17, 1965, 134 - 135.

⁸ През 967 г. император Никифор II Фока нахлул във владяната от българите централна част на Тракийската равнина, но достигнал единствено до Еркесията, уплашил се и се върнал - Георги Кедрин Йоан Скилица. *Кратка история - ГИБИ*, 6, 259. През 970 г. русите, начело със Светослав, в качеството си на ромейски съюзници, след като опустошили Североизточна България, нахлули в Тракийската равнина, като местните българи оказвали ожесточена съпротива, свидетелство за което е битка за Пловдив и нечуваната жестокост, проявена от русите към българите след превземането на града – Станев, К. Битката за Пловдив през 970 година и нейните последици – *ГРАМП*, 11, 2009, 190-200.

⁹ Впоследствие отношенията между руси и ромеи се развалили, като русите нахлули във владяната от ро-

меите Одринска Тракия, но били разгромени и прогонени в земите на север от Стара планина. Именно в резултат на тази победа през 970 г. Тракийската равнина, и в частност Загора станали ромейски.

⁹ Заселването на колонисти (основно славяни) в крайбрежието през 812-815 г. е засвидетелствано в извори - **Продължителят на Теофан**. *Хронография* - ГИБИ, 5, с. 112; **Йосиф Генезий**. *Царе* - ГИБИ, 4, с. 323, както и третата глава на Сюлейманкьойския надпис - **Бешевлиев, В.** *Първобългарски надписи*, С., 1992, с. 166; **Аладжов, Д.** Материална култура на Югоизточна България през IX – XI в. – В: *Славяните и средиземноморският свят VI – XI в.*, С., 1973, с. 135; **Гюзелев, В.** Несебър. – В: *Български средновековни градове и крепости*, т. 1, Варна, 1981, 331 - 332; **Димитров, Б.** Агатопол. – В: *Български средновековни градове и крепости*, т. 1, Варна, 1981, с. 414; Етнически състав на странджанските черноморски селища – В: *Странджанско-Сакарски сборник*, т. 1, Малко Търново, 1984, с. 229 и Странджа през Средновековието – *ИНИМ*, 8, 1989, 29-30; **Dimitrov, Hr.** Bulgaria against the Byzantine empire for the mastery of the Black sea Coast in the half of ninth Century – In: *Bulgaria pontica medii aevii*, 3, S., 1992, 44-45; **Гюзелев, В.** *История на средновековна България VII-XIV в.*, С., 1999, 45-46. Свидетелство за този процес е и откритата старобългарска керамика в Несебър и Каблешково – **Марваков, Т.** Ранносредновековна българска керамика от Месемврия – *ИМЮИБ*, 22, 2006, 148-152; Паницово – **Прешленов, Хр.** Паганизъм и християнство в Източна Стара планина – укрепеното селище при Паницово – In: *Spartacus II. 2075 години от въстанието на Спартак. Трако-римско наследство. 2000 години християнство*, ВТ., 2006, 265, Анхиало - **Лазаров, М.** Археологически разкопки и проучвания в Бургаски окръг – резултати, проблеми, задачи – *ИБМ*, 1, 1969, с. 16; **Момчилов, Д.** Ролята на Анхиало и Маркели при военните конфликти между България и Византия през периода на Първото българско царство. – В: *Великотърновският университет “Свети свети Кирил и Методий” и българската археология*, т. 1, ВТ., 2010, 437-448; Девелт – **Балболова-Иванова, М.** Девелт през VIII-X век – *Векове*, 1-2, 1991, с. 53; **Балболова-Иванова, М.** Материални следи от старобългарско присъствие на територията на община Средец, Бургаска област. – В: *Плиска-Преслав*. Т. 8, Шумен, 2000, с. 252; **Вагалински, Л.** Археологически разкопки по фортификацията на римската колония Деултум при с. Дебелт, Бургаско – В: *АОР през 2003*, С., 2004, с. 147; **Костова, Кр., Е. Дочева-Пеева, М. Манолова-Войкова** – Археологическо проучване в североизточния дял на обект “Късноантична баня” на територията на римската колония Деултум при с. Дебелт, община Средец – В: *АОР през 2003*, С., 2004, с. 148; **Костова, Кр., Ел. Дочева, М. Манолова-Войкова** Археологически разкопки на обект “Античен град”, подобект 02 “Късноантична баня” в НАР “Деултум-Дебелт” – В: *АОР през 2004*, С., 2005, с. 232; **Вагалински, Л., И. Чолаков.** Археологически разкопки на фортификацията на римската колония Деултум – В: *АОР през 2006*, С., 2007, с. 253; **Костова, Кр., Ел. Дочева, М. Манолова-Войкова.** Археологически проучвания на обект Античен град, подобект 02 антична и късноантична баня в НАР Деултум-Дебелт, община Средец – В: *АОР през 2006*, С., 2007, с. 219; **Момчилов, Д.** *Култура и политика на Първото българско царство в Североизточна Тракия*, 2007, 89-91; **Балболова-Иванова, М.** Материални следи, 253-254. Може да се приеме, че основната група колонисти е била набрана от средите на северите – **Станев, К.** Една хипотеза за съдбата на северите след похода на Никифор през 811 година. – In: *Terra Antiqua Balcanica et Mediterranea. Сборник в чест на Александър Минчев (Acta Musei Varaensis VIII-1)*, 431-450. Следващото заселване, за което имаме писмени данни е от 864 г. – **Псевдо-Симеон**. *Хронография* – ГИБИ, 5, с. 174 и с това сведение са свързва появата на редица старобългарски селища в областта – **Рашев, Р.** Поселищният живот в Северна Тракия през ранното средновековие. – В: *Североизточна Тракия и Византия през IV – XIV в.*, София-Сливен, 1993, с. 103 и 112; *Българската езическа култура VII-IX век*, С., 2008, с. 150; **Аладжов, Ж.** Етнически промени в Тракия и Хемимонт през втората половина на I хил. сл Хр. – В: *Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Юбилеен сборник, посветен на проф. д.и.н. Й. Андреев*, В. Търново, 2003, 41-42; **Момчилов, Д.** Опит за демографска характеристика на Североизточна Тракия VII-X в. – В: *Професор д.и.н. Станчо Ваклинов и средновековната българска култура*, В. Търново, 2005, 306-307; *Култура и политика на Първото българско царство в Североизточна Тракия*, 2007, 218-220; **Борисов, Б.** Средновековното село през IX – XII в. на територията на Югоизточна България. – В: *Професор д.и.н. Станчо Ваклинов и средновековната българска култура*, ВТ., 2005, с. 314; **Шейлева, Г.** Разкопки на средновековно селище и некропол край село Искрица, Гълъбовско, през 1989-1994 г. (предварително съобщение) – В: *Марица – Изток. Археологически проучвания*. Т. 3, с. 244.

¹⁰ **Бешевлиев, В.** *Първобългарски надписи*, с. 187.

¹¹ **Жеков, Ж.** *България и Византия VII-IX в. Военна администрация*, С., 2007, 254-305.

¹² **Лъв Граматик** *Хронография*. – ГИБИ, 5, с. 156. **Станев, К.** Депортираните ромей в България 812-837 година – В: *Оттук започва България*, Шумен, 2011, 183-195.

¹³ **Теофилакт Охридски**. *Житие на Климент Охридски*. – ГИБИ, 9, част 2, с. 32.

¹⁴ **Теофилакт Охридски**. Мъченичеството на 15^{-те} тивериуполски мъченици. – ГИБИ, 9, част 2, с. 69.

¹⁵ Пак там, с. 75; **Бешевлиев, В.** *Първобългарски надписи*, с. 183.

¹⁶ **Гюзелев, В.** *Княз Борис Първи*. С., 1969, с. 388. **Константин Багренородни**. За церемонии-те. - *ГИБИ*, 5, с. 222, говори за “вътрешни и външни боляри”, като под “вътрешни” вероятно трябва да се разбират боляри от столицата и централния район, “външни” боляри са тези в периферните провинции, и в частност комитите.

¹⁷ Бертинските анали. – *ЛИБИ*, 2, с. 287.

¹⁸ **Гюзелев, В.** *Княз Борис*, с. 386.

¹⁹ Пак там, с. 386; **Гагова, Кр.** *Тракия през българското средновековие*, 90-91, 128-135.

²⁰ **Янков, Д.** Етнически и демографски промени в средновековна Стара Загора – В: *125 години с името Стара Загора*, Стара Загора, 1996; **Камишева, М.** Археологически проучвания в резервата “Августа Траяна – Верея - Стара Загора”, УПИ XXXII – 3475, кв. 58 (ул. “Железни врата” № 36) – В: *АОР през 2009*, С., 2010, с. 399; **Камишева, М.** Археологически проучвания в археологически резерват “Августа Траяна – Верея – Стара Загора”, УПИ VI – 3419, кв. 65 Б (ул. “Иречек” № 38) – В: *АОР през 2009*, С., 2010, с. 402.

²¹ **Jordanov, Iv.** *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria*. Vol. 1, S., 2003, 46-48.

²² **Момчилов, Д.** *Култура и политика*, 17-22, 33-59.

²³ **Щерева, Ир., Кр. Вачева, Д. Владимирова-Аладжова.** *Туида – Сливен*, С., 2000, (РП 28), с. 103; **Сираков, Н.** Новопостъпили раннобългарски апликации във фонда на Регионален исторически музей-Сливен от местността Хисарлъка край град Сливен – *ИМЮИБ*, 24, 2009, с. 167.

²⁴ Маркели за пръв път се споменава в изворите във връзка с един поход на Константин V срещу българите в периода между 756 и 764 г. - **Никифор патриарх Константинополски.** *Кратка история след царуването на Маврикий*, 1997, с. 78, а Берое през 784 г. - **Теофан Изповедник.** *Хронография*. - *ГИБИ*, 3, с. 276; **Sharankov, N., D. Yankov.** A 784 AD Inscription of Constantine VI and Irene from Beroe – Irenopolis (Modern Stara Zagora, South Bulgaria) – *Archaeologia Bulgarica*, 1, 2008, 77-86. В тези две крепости са открити и византийски материали от това време.

²⁵ **Щерева, Ир.** Средновековният Сливен – В: *Приноси към българската археология*. Т. 1, С., 1992, 92-95; **Щерева, Ир., Кр. Вачева, Д. Владимирова-Аладжова.** *Туида – Сливен*, с. 38.

²⁶ Специално за района на Сливен трябва да се споменат и материалите от с. Чокоба - **Грозданова, Г.** Ранносредновековни структури от обект 18 А, с. Чокоба, област Сливен, АМ “Тракия”, ЛОТ 3. – В: *АОР през 2009*, С., 2010, 624-625.

²⁷ **Недков, Б.** *България и съседните ѝ земи през XII век според Идриси*, С., 1960, с. 87 и 105.

²⁸ **Радева, М.** Новооткрит моливдовул на княз Борис I (852-889) – *ИМЮИБ*, 13, 1990, 53-55.

²⁹ **Жекова, Ж.** Географски ареал на разпространението на печатите на княз Борис-Михаил (864-889) – В: *Християнската култура в средновековна България*, В. Търново, 2008.

³⁰ **Борисов, Б.** Средновековното селище и некрополи край с. Знаменосец – В: *Експедиция Марица-Изток, Археологически проучвания*, т. 1, С., 1991, с. 227 и 275, обр. 11.

³¹ **Мавродинов, Н.** *Старобългарското изкуство*, С., 1959, 236-237; **Макарова, Т., С. Плетнева.** Типология и топография знаков мастеров на стенах вътрешного города Плиски. – В: *Сборник в памет на проф. Станчо Ваклинов*, С., 1984, с. 217; **Атанасов, Г.** За датировката, разпространението и семантиката на медальоните с ГYI и двоен кръст. – In: *Studia protobulgarica et mediaevalia europensia. В чест на проф. В. Бешевлиев*, В. Търново, 1993, с. 166; **Станев, К.** Боспорското наследство на прабългарите. Защо Аспарух е носил това име и произход на знака ГYI. – *Минало*, 1, 2005, 30-33.

³² **Мавродинов, Н.** *Старобългарското изкуство*, с. 237.

³³ **Бешевлиев, В.** *Miscellanea protobulgarica*. – *ИНМВ*, 22, 1986, с. 17.

³⁴ **Ангелова, Ст.** За производството на строителна керамика в Североизточна България през ранно-средновековие. – *Археология*, 3, 1971, 3-24. Тухли с изображения на ГYI са известни от Плиска, Преслав, аула на Омуртаг при с. Хан Крум и Винаца (**Дончева-Петкова, Л.** *Знаци върху археологически паметници от средновековна България, VII-X век*, С., 1980, 95-100). Според **Рашев, Р.** *Българската езическа култура*, с. 76, в Плиска до към средата на IX в. се използвали единствено късноантични тухли, след което се започват да се произвеждат. Специализирано селище за производство на строителна керамика от края на IX – X в. е проучено край бившето с. Винаца до Преслав, като продукцията му била предназначена основно за Преслав – **Тотев, Т.** *Средновековна Винаца*. Шумен, 1996. Голяма част от произвежданите тук керемиди са сигнирани с ГYI. Тухлите са основно сигнирани с лигатура от П и Р, но има и отделни с ГYI.

³⁵ **Тотев, Т.** *Средновековна Винаца*, 82-84, който приема, че появата в по-късен период на керемиди, сигнирани с лигатура от П и Р, са свързани със строителните инициативи на цар Петър.

³⁶ **Щерева, Ир., Кр. Вачева, Д. Владимирова-Аладжова.** *Туида – Сливен*, с. 14.

³⁷ **Сираков, Н.** Новопостъпили раннобългарски апликации във фонда на Регионален исторически музей-Сливен от местността Хисарлъка край град Сливен – *ИМЮИБ*, 24, 2009, 167-168.

³⁸ **Рабовянов, Д.** *Извънстоличните каменни крепости на Първото българско царство (IX-начало-*

то на XI век). С., 2011, 25-26 и 119.

³⁹ Пак там, 45-51.

⁴⁰ **Борисов, Б.** “Кастра Рубра”. – In: *Castra Rubra*, Т. 1, 2001, с. 16.

⁴¹ Най-добре това се вижда от монументалните градежи в дн. Североизточна България от първата половина на IX в., част от които са с хоросан със стрити тухли, а други – с бял хоросан.

⁴² Една част от тях са били възстановени от ромеите в края на VIII – нач. на IX в., и след това по различно време през IX – нач. на X в. са попаднали в български ръце, други били изградени от българите през IX – X в., като и двете групи със сигурност са претърпели поправки след завладяването им от ромеите през 970 г.

⁴³ **Рашев, Р.** *Българската езическа култура*, 25-126.

⁴⁴ Около 85 км от Девелт по въздушна линия, около 80 км от Потамокастро (дн. Средец), 87 км от Агатоники, 83 км от Констанция, 98 км от Макри ливада, 92 км от Чирпанските възвишения.

⁴⁵ **Рабовянов, Д.** *Извънстоличните каменни крепости*, с. 119.

⁴⁶ **Рашев, Р.** *Българската езическа култура*, 121-132.

SLIVEN – AN ADMINISTRATIVE CENTRE OF ZAGORA REGION DURING IX-X CENTURY

Kamen Stanev

Abstract

In 812 the Bulgarians conquered the east and the central part of the Thracian lowland that in the Middle Ages was known under the Slavic name Zagora. The region remained under Bulgarian rule during the next century and a half. We do not have any data about its administrative organization. The administrative centre of the region is also unknown. The lack of written sources makes us base our investigation on archaeological data. The fortress Tzoides built during the late antiquity is situated on a hill in the outskirts of Sliven (a town in the modern Bulgarian state). The archaeological excavations show that it was conquered during the Avar-Slav invasion in the beginning of 7th century and was abandoned later on. The life in the region was restarted in the beginning of 9th century after the Bulgarian seize. The fortress was renovated with bricks upon which we find the sign “IYI” – a symbol of the supreme power of the First Bulgarian Kingdom. A water-main was built as well as an impressive building with marble decoration, the functions of which are yet unknown. Among the interesting archaeological finds is also a lead seal of King Boris I. All these facts show that the fortress had higher status among the other Bulgarian settlements in the district that came into being by this time. That gives us reason to presume that it was the administrative centre of the Zagora region during the First Bulgarian Kingdom. The geographical position of the fortress was also taken into consideration because it was same distant from the boundary lineaments. The ruins of the town Tzoides were important as well. It was a fortress in a rectangular shape whose walls had the approximate length of 210 m, with round towers at the corners and gates situated in the middle of the walls. In 9th century the Bulgarians used town plans identical with those used for the building of the state centres (Pliska, Preslav and the fortress situated nearby Han Krym village). When Bulgarians conquered the Tzoides fortress they recognized the same town plan that they used to use and that was one of the reasons for choosing it as an administrative centre. They made tiny corrections of the ruins of Tsoida abandoned two centuries ago and thus in the early Middle Ages, Sliven - the Bulgarian administrative centre of Zagora region arose.

СЪКРАЩЕНИЯ

- АДСВ – *Античная древность и средние века*
 АОР – *Археологически открития и разкопки*
 АМВнР – *Архив на Министерството на външните работи*
 БИА на НБКМ – *Български исторически архив на Народна библиотека «Кирил и Методий»*
 БИБ – *Българска историческа библиотека*
 ВДИ – *Вестник древней истории*
 ВИС – *Военно-исторически сборник*
 ВВр – *Византийский временник*
 ГАРФ – *Государственный архив Российской Федерации*
 ГИБИ – *Гръцки извори за българската история*
 ГНАМ – *Годишник на Народния археологически музей*
 ГНИМ – *Годишник на Националния исторически музей*
 ГНМ – *Годишник на Народния музей*
 ГСУ – *Годишник на Софийския университет*
 ГСУ-БФ – *Годишник на Софийския университет – Богословски факултет*
 ГСУ-ИФФ – *Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет*
 ГСУ-ФИФ – *Годишник на Софийския университет – Философско-исторически факултет*
 ГСУ-ЮФ – *Годишник на Софийския университет – Юридически факултет*
 ЗРВИ – *Зборник Радова византоложког института*
 ИАИ – *Известия на Археологическия институт*
 ИБАИ – *Известия на Българския археологически институт*
 ИБИ – *Извори за българската история*
 ИБИД – *Известия на Българското историческо дружество*
 ИВАД – *Известия на Варненското археологическо дружество*
 ИЕИМ – *Известия на Етнографския институт с музей*
 ИИБЕ – *Известия на института за български език*
 ИИБИ – *Известия на Института за българска история*
 ИИД – *Известия на историческото дружество*
 ИИИ – *Известия на Института по история*
 ИИМКн – *Известия на Историческия музей – Кюстендил*
 ИИМШ – *Известия на Исторически музей – Шумен*
 ИНМШ – *Известия на Народния музей – Шумен*
 ИМЮИБ – *Известия на музеите в Югоизточна България*
 ИНИМ – *Известия на Националния исторически музей*
 ИНМБс – *Известия на Народния музей – Бургас*
 ИНМВ – *Известия на Народния музей – Варна*
 ИНМШ – *Известия на Народния музей – Шумен*
 ИОМВТ – *Известия на Окръжния музей – Велико Търново*
 ИПр – *Исторически преглед*
 ИРАИК – *Известия Русского археологического института в Константинополе*
 ИСИ фф СУ – *Известия на семинарите при Историко-филологическия факултет на Софийския университет*
 КМЕ – *Кирило-Методиевска енциклопедия*
 ЛИБИ – *Латински извори за българската история*

МАИЭТ – *Материали по археологии, истории и этнографии Таврики*

МПК – *Музеи и паметници на културата*

МПр – *Македонски преглед*

Псп. – *Периодическо списание*

РП – *Разкопки и проучвания*

СА – *Советская археология*

СБИД – *Списание на българското икономическо дружество*

СБЛ – *Стара българска литература*

Сб.НУ – *Сборник за народни умотворения*

СбНУНК – *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*

Сп. на БАН – *Списание на Българската академия на науките*

ТКШ – *Търновска книжовна школа*

AASS – *Acta Sanctorum*

BAR – *British Archaeological Reports*

BBg – *Byzantinobulgarica*

BHR – *Bulgarian Historical Review*

Byz. – *Byzantion*

BZ – *Byzantinische Zeitschrift*

CFHB – *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*

DOP – *Dumbarton Oaks Papers*

EB – *Etudes balkaniques*

ΕΕΘΣΘ ΕΕΘΣΘ – *Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης 'Επιστημονική 'Επετηρίς έκδομένη ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς*

IGBR – *Georgi Mihailov. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae I – V. 1970-1997.*

IGCH – *An inventory of Greek Coin Hoards. Ed. Margaret Thompson, Oto Mørkholm and Colin M. Kraay, New York 1973.*

JÖB – *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*

SCIV – *Studii si cercetarii de istorie veche*

MGH, SS – *Monumenta Germaniae historica. Scriptores*

NC – *Numismatic Chronicle*

REB – *Revue des études Byzantines*

RESEE – *Revue des études Sud-est européennes*

RN – *Revue Numismatique*

SBS – *Studies in Byzantine Sigillography*

SCIV – *Studii si cercetarii de istorie veche*

TIB – *Tabula Imperii Byzantini*

БЪЛГАРИЯ В СВЕТОВНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

МАТЕРИАЛИ ОТ ТРЕТАТА НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ
ПО ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ И КУЛТУРЕН ТУРИЗЪМ
„ПЪТУВАНЕ КЪМ БЪЛГАРИЯ” – ШУМЕН,
17-19.05. 2012 ГОДИНА

Българска

•

Първо издание

•

Формат 60x84/8

•

Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“ - Шумен, 2014

•

Печат: Фабер